

Жумабаева А.А.

Р.Б. Сүлейменов атындағы шығыстану институты докторанты, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: zhaigerm@gmail.com

ЕЖЕЛГІ ТҮРІК ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ «МАХАББАТ» КОНЦЕПТІСІ

Ежелгі түріктердің мифтеріндегі «махаббат» концептісі. Мақалада ежелгі мифтердегі махаббат мәселесі әлемдік мифологиядағы бейнелермен салыстырыла қаралады. Түркі жұртының дүниетанымындағы тарихында махаббат мәселесі қарастырылды. Автор грек, қытай және түрік мифтеріндегі ұқсас сюжеттерді саралауға тырысқан. Түркі жұртының ой-толғамдар тарихында махаббат концептісі, өмірлік-философиялық призмадан қарауға болатындай мәнді құбылыс. Сондықтан махаббат концептісін ой-толғамдық объект бола отырып, практикалық мағыналы деңгейлермен тоғысады. Сонымен қатар, ежелгі әдебиетте кездесетін Тәңір-әке мен Ұмай-ана махаббаттан тысқары, өз мәселесіне, болмысына ғана алаңдаулы, дегенмен бұны ер адамдық және әйелдік бастамалар деп тануымызға болатын ұлы жобалар.

Түйін сөздер: махаббат, концепт, ой-толғам, сенім, Ұмай, Тәңір.

Zhumabayeva A.A.

PhD, R.B. Suleimenov institute of oriental studies, Kazakhstan, Almaty
e-mail: zhaigerm@gmail.com

The concept of “love” in the ancient Turkish world

The article deals with the concept of “love” in the myths of ancient Turks. Love in ancient myths is compared with its manifestations and in world mythology. In the history of the Turkic people, love is mentioned. The author tried to distinguish such stories from Greek, Chinese and Turkish myths. In the history of the Turkic people, the concept of love is a significant phenomenon that can be seen from the life philosophical prism. Therefore the concept of love unites practical semantic levels as an object of thinking. Moreover, Tengri, as the supreme deity and Umai An, are represented as the beginning of men and women. Which in mythology are as concerned about love as their creations. This indicates the importance of this feeling in the culture of the ancient Turks.

Key words: love, concept, thoughts, faith, Umay, Tanir.

Жумабаева А.А.

Докторант, Институт востоковедения имени Р.Б. Сулейменова,
Қазақстан, г. Алматы, e-mail: zhaigerm@gmail.com

Понятие «любовь» в древнетюркском мире

В статье рассматривается понятие «любовь» в мифах древних тюрков. Любовь в древних мифах сравнивается с ее проявлениями и в мировой мифологии. Автор пытался отличить подобные истории от греческих, китайских и турецких мифов. В истории тюркского народа понятие любви является значительным явлением, которое можно увидеть из жизненной философской призмы. Поэтому понятие любви объединяет практические смысловые уровни как объект мышления. Более того, Тенгри как высшее божество и Умай ана представлены как начало мужчин и женщин, которые в мифологии так же озабочены любовью, как и их творения. Что указывает на значимость данного чувства в культуре древних тюрков.

Ключевые слова: любовь, концепция, мысли, вера, Умай, Таныр.

Адам баласының ең қымбат қазынасы ақыл мен сана-сезім екені баршаға мәлім. Сол сана-сезімнің ішіндегі ең нәзік те құдыреттісі – махаббат сезімі. Әлем әдебиетіндегі ең шоқтығы биік шығармалар шыңы да осы ғашықтыққа арналған қымбат қазыналар. Ғашықтық сезім адам баласымен бірге жасап келеді, жасай береді де. Өйткені, екі адамның, яғни, жігіт пен қыздың арасындағы ғашықтық пен адал сүйіспеншілік қатынас бүкіл адамзат болмысының алтын діңгегі. Адам ата мен Хауа анадан бастап келе жатқан махаббат атты құдыретті күшке ешкім ұстаздық ете алмаса керек.

Бұл қасиетті сезімді көне заманда әр халық өздерінің ұғымына, дініне, дәуіріне сәйкес әр түрлі түсінген сияқты. Махаббат бүкіл әлемді ұйымдастырып тұрған бастапқы күш. Мәселен, ертедегі грек, Рим қолжазбаларында махаббат құдайлар кейпінде көрсетіліп, дүниенің бар кілті солардың қолында деп дәлелденеді.

Түркі жұртының дүниетанымындағы махаббат концептісі көркем шығарманың ғана нышаны емес, дүниетаным, дін, философия, эстетика салаларының өзекті мәселелері, бастау алатын кәусар бұлақ саналды. Түркі мұсылман теологиясында, діни әдебиетте, сондай-ақ шығыс поэзиясында да басты тақырып махаббат болды, көптеген өмір, болмыс құндылықтары, өмір мәні мәселелердің шешуін табар түйіні осы – махаббат категориясы еді.

Махаббат – философиялық категория қызметін атқарады. Бұл бойынша махаббат – ғаламның, адамзат жаралуының теологиялық себебі, оның рухани жетілуінің, эстетикалық ләззаттануының, этикалық ғибраттануының негізі. Махаббат – әрбір адамды бейтарап қалдырмайтын, адам өмірінің мәні мен маңызы, сырлы әлемі. Сондықтан махаббат жайлы әрбір адамның жеке көзқарасы, өзіндік ой-пікірі, түсінігі болуы және оның әр алуан болуы заңдылық. Махаббат әрбір адамның әлемдегі, қоғамдағы, отбасындағы өзінің орнын белгілеуге, өзін-өзі, ақиқатты, жаратылыстың сырын тануға мүмкіндік беретін маңызды таным-түйсігі. Сол себептен махаббаттың сипаты да түрліше. Мысалы, адам мен Құдай, ер мен әйел, ұстаз бен шәкірт, ата-ана мен бала, туыс арасындағы махаббат. Махаббаттың қай түрі болсын адамды ізгілікке, мейірімділікке, адалдыққа тәрбиелейді. Адамдардың басым көпшілігін толғандыратын да, көптеген шығармаларға өзек тақырып та – махаббат.

Қазақтың ғашықтық жырлары, лиро-эпикалық дастандары ғасырлар бойы ауыздан-

ауызға тарап, халықтың рухани қазынасының ең інжу-маржандары санатында сақталып келді. Негізі Шығыстан келген Ләйлі-Мәжнүн, Жүсіп-Зылиқа тәрізді хиссалармен бірге өзіміздің төл топырағымызда туындаған «Қозы Көрпеш – Баян сұлу», «Қыз Жібек» сияқты елдің өз тұрмысына, өз сана-сезімімізге етене жақын дастандар да халық жадында мықтап орнықты. Сонымен қатар, сопылық мазмұнындағы дастандар мен хикметтерді қалам ұстап жазған философ-идеалист зікір айтып, Аллаға мадақ айтқан Қожа Ахмед Яссауидің, Ж. Баласағұнның, Ахмед Йүгінекидің, Махмуд Қашқаридің шығармаларын кездестіреміз. Бұл дәстүрдің жазба әдебиетімізде жоғары деңгейде көркемдік пен жалғастық тапқаны белгілі.

Көне түркі дәуірден желі тартып мифологияларда оқиға негізі болған махаббат тақырыбы, ғашықтық сарын, оның эстетикалық әсерін, тәрбиелік мәнін, жан толқытар, көңілді бауарар тылсым қасиетін ғылыми саралау бүгінгі күндегі кезек күттірмес мәселе деп білеміз.

«Махаббат» концептісі барлық мәдениеттер үшін өзекті болып табылады, себебі ол кез келген мәдениет пен этностағы тұлғаның эмоцияларымен байланысты болады, яғни аталған халықтың әлемінің мәдени бейнесі туралы түсінік береді. Бүгінгі күні, махаббаттың алатын орны мен мәні ерекше.

Махаббат – мәдениеттің тіректі концептілерінің бірі болып есептеледі. Негізгі эмоционалды концептілердің бірі ретінде қарастырылады. Махаббат – адамның өзіне, армандарына, идеяларына, қоршаған әлемнің заттары мен құбылыстарына, Құдайға деген сезімдерін, адамға адал сезімдерін жеке басынан өткізуді қамтиды.

Махаббатты былай түсіндіру, өзінің құрамына оның барлық түрлерін қамтиды. Мысалы: өмірге, әйелге немесе ер адамға, балаларға, ата-аналарға, өзіне, ақшаға, атақ-даңққа, билікке, өнерге, ғылымға, Отанға, Құдайға және т.б., яғни бірнәрсеге терең сезіммен қарау, ыстық жүрек қалауының сезімі, ішкі ұмтылыс, бейімділік, бірнәрсеге талпыну.

Концептінің мәдени категориясына ар, ұят, махаббат, жан, тән, ерлік, мәрттік, кеңшілдік т.б. концептілерді жатқызуға болады. Аталған концептілер бір-бірімен байланыса келе концептілік өрісті құрайды. Концептілік өріске «махаббат» лексемасы бар образды сөз оралымдарына қатысты тірек ұғымдар аталған мәдени концептілердің бірден-бір элементі ретінде танылады. Бір ғана «махаббат» концептісі арқылы бүтін бір этностың өзіне тән, өзге ұлттардан ерекше болмыс бі-

тімін аңғаруға болады. Түркі халқы «махаббат» деген инсандық қасиетті ең жоғарғы адамдық қасиеттерге жатқызады. «Махаббат» концептісі адамның азаматтық және рухани қасиетін сақтау арқылы сүйіспеншілік, ғышықтық, тектілік, әсемдік, адамгершілік, дегдарлық, мәрттік, т.б. әлеуметтік мәнділігі жоғары логикалық модельді білдіретін концепт жасауға құрылымдық элемент ретінде қатысады (Ғабитов, 2003:45).

Тілдің когнитивтік кеңістігінде «махаббат» концептісі әр түрлі тілдік бірліктер арқылы беріледі. Солардың ішінде осы концептіні көріністеуде түркі жазба ескерткіштеріндегі алатын орны ерекше, себебі олар махаббаттың әр түрлі қыры мен сырын сипаттауда қолданылады. Адамның әр қилы махаббат сезімін негізге ала отырып, түркі ескерткіштерді танымдық-прагматикалық тұрғыдан талданады.

Түркілік діни дүниетанымдардың бірі – өмір мен тіршіліктің мағынасы жәннатта өмір сүру, осындай ойлау мен «махаббат» концептісін талқылаудағы, оның құрылымын ашудағы, махаббат ұғымын сараптаудағы сүйіспеншілік ой-толғамдарға жүгіне отырып, махаббат процесінің тарихи-генетикалық бастауларын ұсына отырып, «махаббаттың ашылуы», «махаббаттың бастауы», «махаббатқа дейінгілер», «алғымахаббат» және т.б. түсініктердің мәнін ұғынған сыңайлымыз. Яғни, түркі дүниетанымында махаббат концептісі «басталуының» өзі аса маңызды қоғамдық-тарихи, мәдени-әлеуметтік сипат алатын, өмірлік тәжірибе сынағынан өткізілетін, өткеннің идеалдарын бүгін мен ертеңге арнайтындай тарихи жадыда сақтайтын, менталитет бойына жалғастырады (Токсанбаева, 2009: 65).

Өмірдің өзінен көшірілген ауызша мұраларда да махаббат тұрмысмәнділік сипатқа ие екендігін көруімізге болады. Себебі түркі шығармаларының дүниетанымы қашанда алдымен сезім толқулары мен ынтызарлықтарын бейнелейтін түрлі. Осы махаббаттық дүниетанымның заңды жалғасы түркілік дәуірдегі сүйіспеншілік философиясына айналатыны сөзсіз.

Түркі жазба тарихындағы көркем туындылардың бәрі де өзінің түп төркіні халық ауыз әдебиетінен нәр алып, дәстүрлік жалғастық табады. Бүгінгі таңдағы биік сатыға көтерілген, әлем әдебиетінің алтын қорына қосылған іргелі туындылары бар түркі әдебиетіндегі алуан тақырыптар, сан түрлі сарындар, өлмес идеялар, өміршең мұраттардың қай-қайсысы да о баста ауыз әдебиетінде, оның ішінде мифтерден, поэзия, жыр, дастандар саласында көрініс тапқан,

дәстүрлік тұрғыдан бұрынғыдан жалғастық тауып, мол арна тартқан. Мифологиялық жазба әдебиетінде де ең жоғары өркендеу дәрежесіне жетіп, дүниежүзілік тарихи маңызға ие болған. Түркі дүниетанымындағы үлкен бір саласы болып табылатын мифтердегі суреттелетін ғашықтық сарыны – өзінше бір төбе. Бұл үлгілердің эстетикалық сипаты мол болып отырған, онда әсемдік ойдан жырақ сұлулықтан тыс дүние жоқ. Бұлар халықтық ой сананың туындысы ретінде үнемі эстетикалық оймен терең астасып жататын танымдық мәні.

Миф бойынша түрік дүниетанымындағы махаббат ұғымын зерделеу тарихи-философиялық ой таразысын дәуірлер тұрғысынан сараптап алуды қажет етеді. Себебі көптүрлі ғылыми-философиялық сала таралымдарының тамырларының бірі осы мифтерден бастау алады. Көне түрік махаббатты терең эмоциямен, өміршеңдігімен сүйенілген толғаныстармен, түйсінген. Бұнда адам мен әлемді байланыстыратын: олардың үйлесімділігі, адамды ғарыштың шағын қайталанған үлгісі деп ұғынатын ғарыштық түсінік, адам мен әлемнің генетикалық-туыстық байланысы тұлғаның әлемдегі орнын айқындайтын идеяларын парасаттылықпен ашу – түріктің дүниетанымындағы махаббат концептісін сараптаудың бастапқы ой түрткісі екендігі даусыз.

Көне дәуір түрік ғарыштық мифтердің бірінде махаббат концептісі мынадай: «Үркер» аталатын шоғыр жұлдыздың қызын «Жетіқарақшы» аталатын шоғыр жұлдыздар қоршай аңдып, олардан қашқан Үркер аспан бойында жылжып қашып жүреді-мыс. «Шолпан» да қыз. Ол да қашып жүріп, жылына бір рет Айдың бауырына паналайды. Шолпанның сенімді сақ күзетшісі – Темірқазық». Ғасырлар бойғы сақталып халық жадында бұлжымастан орын тепкен осы мифтік картинаны образдар мен символдарды ашу бойынша зерделесек, бұның логикалық мәні – махаббат сәтсіздігінің алдын-алудың, сәттілікке дайындалудың, өзінің өміршеңдігінің мәңгілік картинасын беретін этикалық-ғибраттық ереже тәріздес. Мәселен, өзінің қол жеткізілмейтіндік асқақтығы арқылы сақталады. «Үркер-Қыз» мәңгілік шынайы махаббатқа ғана дайын, өзін-өзі табиғи-әлеуметтік түрде ашудың сәтін күтуде. Өз рухын сақтау әрекетінде символдық түрде ғарыштық кеңістіктегі қозғалысы арқылы – психологиялық-рухани кеңістіктегі адами кейіптердегілерді елестетіп ескертеді. Бұл Аспан әлемінің мәңгілік тұрақтылығына сүйенген аналогия. Себебі, мәңгі бар болатын, бұл-

жымай сақталатын жоғарғы әлем және ондағы процестер мызғымастықтың жердегі адам үшін кепілі болып табылады. Ал «Жетіқарақшы» сәтсіздік пен нәтижесіздіктің мүмкіндігін беретін символ, «қарақшы-адамдардың» прототипі, арғы образдары.

Ежелгі түрік сахарасындағы ізгілік пен зұлымдық дилеммасына сүйенген зорастризмдік түсінік жағымдылық пен жағымсыздық қасиеттерін де осы ғарыштық мифтер арқылы махаббат концептісінде ұсынып өткен. Мысалы: жоғарыда айтылғандай, «Шолпанның сенімді сақ күзетшісі – Темірқазық» болса, «Шолпан» үшін сенімділік, еркіндік орнап, таңдау ашылады. Бұнда өзін-өзі толық дәрежесінде ашу үшін шарт жасалады – ол ситуация да жерлік-тұрмыстық үшін реалды мүмкіндік. Бұл жерде «Үркер» мен Шолпан бір ұғым, жалпылық жобалар (Токсанбаева, 2009: 102).

Яғни, ізгілік пен зұлымдық қайшылығы іске асқан түрінде емес, мүмкіндік түрінде ұсынылады. Болмыспен бетпе-бет кездесуге, «шекаралық жағдайға» дайындайды. – «Үркер» мен «Шолпан» кейпіндегі түрік қыздарының тұрмыс пен әлеуметтік болмыс қайшылығындағы кездесуі мүмкін оқиғаларды ескертеді. Демек, мәселен көне грециядағы мифтерде «қыздардың панасы» – Хаос болса, қазақ дүниетанымында – «Шолпан» жұлдызы және оның қозғалысы жерлік адамдарды сақтандыратын, ескерту арқылы қамқорлайтын әлемдік мәңгілік сарын болып табылады. Яғни, өзін ғарышқа орналастыру мен ғарыштан өзін танудың ғарыштық дүниетанымы махаббат мәселесіне осылай ойысады деп тұжырымдауымызға болады (Токсанбаева, 2009). Осы ғарыштағы «Шолпанның» тағдыры жердегі Шолпанның өмірі екендігін үнемі ескеріп отыру қажет екендігін ұсынған.

Мұндай мифтік таным-түйсіктің бастауы батыстық ой оралымы бойынша – ойлаудағы жан азабының жеңілденуі мызғымас сенімділіктің көзі Көк Тәңірлік аспан әлеміне «алаңдау» мен аспан алдындағы дәрменсіздігін сезінуі: Себебі танымдық дәстүрі бойынша жердегі сәтсіз махаббат шарттары, қыз тағдыры мен оның үрейі сияқты өмірбаяндық оқиғаларды нақты тұлғаның болмысын аңыз түрінде жеткізу, оны аспан денелері қозғалысынан салыстырып таба білу – күйзелген сана мен психология үшін жеңілденетін, мәселе шешілетіндей болатын ой-пікірлерді тудырады.

Егер шығыстық түркілік ойы бойынша талдасақ, «Әлем мен адамның», өзі және әлемнің бетпе-бет екендігін сезінуінің, оған деген эмоционалды қатынасындағы махаббат концеп-

тісін ашуға тырысуы, келер ұрпаққа бағытталған түркі жұртының бақилық өсиеттері. Бұл әлеммен тікелей байланыс, әлдебір дәнекер немесе жолдау түрінде емес, тура көшіру бойынша жүзеге асырылғандығы арқылы анықталады. Ал өзінің көңіл-сезімін әлемге әйгілеу мен көкке «шағымдану» – оған деген эмоционалды қатынасты көрсетеді. Осы құбылыстардың нәтижесі жас ұрпақтар үшін үлгі алатындай маңызды болып табылады, сүйіспеншілік мәселесіндегі практикалық қажеттілік ретінде тұжырымдалады.

Халқымыздың көнеден жалғасқан діни сенімдерінің бірі – Тәңіршілік, яғни көкке табыну мен оның жұбы болып есептелетін Жерді құрмет тұту Ұмай анаға сыйынудың да махаббаттық солғын дүниетанымы екендігін аңғаруға болады. Осы түріктерінің ежелгі дүниетанымындағы көне мифологиядағы махаббат концептісінде «Аспан мен жердің» жұбы да дәстүрлі әлемдік классикадағы ой иірімдеріне сәйкес: «Құдай Ана жермен (кейде – теңізбен), (жұбы – аспанмен) ...» (Қасқабасов, 2008) делінсе немесе қытайлық философиядағы Инь мен Ян субстанциясы бойынша құрылған әйелдік-ерлік бастамалар, олардың өзара әрекеттесуі, одан туындайтын әлемдік процестер – махаббаттық қарама-қарсы құрылымдарды меңзейді. Себебі әлемдік зерттеушілер оны былай тұжырымдайды: «Жұптардың өзара әрекеті шынайылықты даостық елестетудің негізгі тақырыбы болғаны таң қалдырмайды. Инь-Ян дуалистік концепциясы ерлік және әйелдік бастамалардың әрекеттесуін қамтамасыз ететін энергияны бейнеледі» (Қасқабасов, 2008). Сондықтан Көк Тәңірі – ер адамдық, әкелік сипатта, Ұмай ана – жерлік, әйелдік сипаттағы, Табиғат – ана, Жер – ана сәйкестендірулері бойынша. Кейіннен бұндай түсініктер: «Жоғарыда Көк Тәңірі, Төменде Қара Жер» түсінігінен «Көк Тәңірі – Ұмай ана» рухани мәдениетке өткен. Бірақ бұл байырғы дүниетанымда Аспан мен Жердің сакральды некесі, Инь мен Ян тәрізді өзара әрекеттесу қатынастары айтылмайды, себебі Көк Тәңірі әкелік болғанмен аса антроморфты емес, жерлік қажеттіліктерді қажетсінбейді, ал Ұмай ана – адамзаттың әйел бейнелі арғы пана – анасы, Жердің рухы. Бұл көне Зорастризмдік түсініктерден бастау алатын сабақтастық тәрізді.

Бұнда Аспан билігі мен Жер билігі бәсекелес немесе Көк Тәңірі мен Ұмай ана қарама-қарсы бастама де емес, Аспанның тәңірісі – Жердің киесі болып тылсым ғажайып қатынасты береді, әрі екеуі органикалық бірлікті тұжырымдайды (Токсанбаева, 2009). Бұл тұтастықты Ұмай

Тәңірінің құрамдас бөлігі немесе Жердегі өкілі. Себебі Тәңірі тұтас Көк, яғни әлем, ал Жер әлемнің бөлшегі екендігі түсінікті. Ұмай мен Тәңірінің арасындағы сезімдік қатынас алғыдүниетаным, ойлауға дейінгі тылсымдық, сондықтан түркілік мифологиялық ойлау мен діни сенімдер бұл «жақтарды» персоналдандыру қажеттігін өзектендірмеген: ұмтылу, құмарлық, тілек процестері қарастырылмаған. Олар махаббаттың айқын екі жағы немесе арнайы қарсы қойылған адам кейіпті тұлға, сүйіспеншіліктің символдық субъектілері бола алмайды. Бұл да ежелгі түркі ұлағатының түп махаббат танымының даналық бастаулар. Рухтар мен құдайларды әрекеттестіре бейнелеу, адами құмарлықтарды оларға таңу халқымыздың архетипіне тән емес. Осыған байланысты көне Грециялық мифтерде әйел мен ер құдайлардың адамша қатынастары олардың Рухтық-құдайлық деңгейлерін шығыстық менталитет бойынша көтере қоймайды. Түркілік осы жұпты адамдандыруға жақындату, адамдық белгілерді оларға таңу логикасы халқымыздың дүниетанымына сәйкес емес екендігін түйсінеміз.

Сонымен қатар, Тәңір-әке мен Ұмай-ана махаббаттан тысқары, өз мәселесіне, болмысына ғана алаңдаулы, дегенмен бұны ер адамдық және әйелдік бастамалар деп тануымызға болатын ұлы жобалар.

Түркі дүниетанымында махаббат концептісі көркем шығарманың ғана нышаны емес, дүниетаным, дін, философия, эстетика салаларының өзекті мәселелері бастау алатын кәусәр бұлақ саналды. Түркі дүниетанымында, діни әдебиетте, сондай-ақ шығыс поэзиясында да басты тақырып махаббат болды, көптеген өмір, болмыс құндылықтары, өмір мәні мәселелердің шешуін табар түйіні осы махаббат категориясы еді.

Көркем шығармаларда адам бейнесі, оның әр түрлі мінез-сипаты мен көңіл-күйінің суреттелуі әр дәуірде өз ерекшеліктерімен көрініп отырған. Соның ішінде тамырын үзбей қазірге дейін жырланып келе жатқаны – «махаббат» тақырыбы. Оның мифтік, фольклор

мұраларынан бастап, бүгінге дейінгі көлемді өміршеңдігін көрсетеді. Біздің талдауға өзек еткен көркем туындыларымыз да осы «махаббат» сезімінің арқауының әлі де жалғаса беретінін дәлелдейді.

Түркілердің мифтік, діни дүниетанымдарын, түркілік кезеңдегі рухани ой-пікірдің дамуын, түркі дүниетанымдығын – осы махаббаттық дүниетаным ретінде пайымдау басшылыққа алынды. Ежелгі ұлттық дүниетаным бойынша – тәңіршілдік: Көкке табыну, Ұмай анаға бас ию; жерді құрмет тұту, одан кейінгі шаманизмдік әлемді түйсіну, зорастризмдік тұжырымдамалар арқылы сүйіспеншіліктің символдық-ишаралық тұспалдарының мағынасын ашып көрсеттік. Яғни, алғашқы мифтегі өзін Аспанға ұсынған Жердегі сүйіспеншіліктің алғы дәстүрлерін бағамдай келе, Шолпан мен Үркерге таңылған сезімдік қатынастарының нышандары ашылып, Күн мен Айға қатысты мифтік сюжеттер мен мифтік картиналардың көріністерінің логикалық-мағыналық мәнін түсіндік. Көк Тәңірі мен Ұмай ана жұптасудың алғашқы көмескіленген ер мен әйел бейнесіндегі тұтастығын махаббаттық тұрғысы.

Қорыта айтқанда, махаббат туралы аңыздар мен мифтер ежелден бастау алады. Көне замандағы түрік мифологиясында әйелдерді жебеп, демеп жүретін аналар символдық бейнеге көтерілген, олар өмір сыйлаушы, әрі ошақтың киесі ретінде әспеттеледі. Сонымен қатар, Тәңірге сыйыну, сүйіспеншілігі қалыптасқанын білеміз. Түркілік дүниетанымында нақтылық пен реалдылыққа, тұрмыс-мәнділік пен ғұмыр кешудің негізгі мағынасына айналған махаббаттың шынайы болмысы. Бұндағы – махаббатқа адалдық пен серт, өзін-өзі ашу мен таңу және өзін әлемге әйгілейтін махаббаттық сезімді таңу. Сонымен қатар, түркілік рухтың махаббат рухында қалай көрініс беретініне аса мән беріп, осы жерден ғашықтық пен сезімділіктің ең биік асқақ құндылықтылық жүйесін таныдық. Демек, махаббаттық дүниетанымның әрбір сәтін тарихи-әлеуметтік, мәдени-философиялық түрде құрылған рухани кеңістік көздері арқылы дәлелдеуге қадам жасадық.

Әдебиеттер

- 1 Ғабитов Т. Мәдениеттану. – Алматы: «Қаржы-қаражат», 2003. – 408 б.
- 2 Токсанбаева Г. Қазақ дүниетанымындағы махаббат феномені. – Атырау, 2009.
- 3 Қасқабасов С. Елзерде: әр жылғы зерттеулер. – Алматы: Жібек жолы, 2008. – 504 б.
- 4 Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 1-том. А-Ә. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» бас редакциясы, 1998.

- 5 Мифы древней Индии. – Москва: Наука, 1975. – 238 с.
- 6 Жанайдаров О. Ежелгі қазақ мифтері. – Алматы: «Аруна» баспасы, 2008. – 256 б.

References

- 1 Gabitov T. Madiniettanu. – Almaty: Karji-karajat, 2003. – 408 b.
- 2 Toksanbayeva G. Kazak dunietanimindagi mahabbat fenomeni. Atyrau, 2009
- 3 Kaskabasov S. Elzerde: ar jilgi zerteuler. – Almaty: Zhibek zholy, 2008. – 504 b.
- 4 Kazakhstan. Ulitik enciklopediya. 1-tom. A-Z. – Almaty: “Kazak enciklopediyasinin” bas redakciyasi, 1998.
- 5 Mifi drevney Indii. – Moskva: Nauka, 1975. – 238 s.
- 6 Zhanaydarov O. Ezhelgi Kazak mifleri. – Almaty: “Aruna” baspasi, 2008. – 256 b.